

MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
VAKFI YAYINLARI NO: 149

İLÂHİYAT FAKÜLTELERİ
KELAM ANABİLİM DALI
EĞİTİM-ÖĞRETİM MESELELERİ ve
KOORDİNASYONU TOPLANTISI - II

İstanbul, 1998

KELÂM FELSEFE İLİŞKİLERİNDE İLK DÖNEM

Yrd. Doç.Dr. İsa Yüceer

Van 100. Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi

Kelâm müstakil bir ilim olmakla beraber, diğer ilimlerle en çok ilişkisi bulunan bir konuma sahiptir. İslâmî ilimlerden; tefsir, hadis, fıkıh gibi birçok ilim, kendi belirli alanıyla meşgul olurken, kelâm kendine mahsus olanı yanında, felsefeyle çok sıkı ilişkisi bulunan bir ilim olarak dikkati çeker. Felsefî problemler kelâmın yakın ilgi alanı olagelmıştır. Müslümanların felsefeyle ilişki kurması, İslâm filozoflarının yetişip fikirlerini ortaya koymaları sonucu toplumda İslâm felsefesi ve İslâm filozofu kavramları yanında, felsefî görüşler tartışılır olmuştur. Bunlarla ilişkilerin belirlenmesi, kabul edilebilen red ve iptal edilen görüşlerinin değerlendirilmeye alınması, eleştirilerin yapılabilmesi, kelâm ilmi bünyesinde gerçekleşmiştir. Böylece müteahhirîn dönemi kelâm ilmi içinde felsefî konular yer almış, bunlar kelâmî kaynakların ilk konuları arasına girmiştir. Normalde, ilâhiyat, nübüvvet sem'iyât konularını temel mesele alan kelâm kaynakları, artık başta bilgi problemi olmak üzere, âlemin durumu meselelerine değinilmiş, daha önceleri hiç değinilmeyen meseleler, kelâmda ilk sırada yer almış, önemli konum kazanmıştır. Böylece kelâmî eserler felsefî görünüm almıştır. Bu kadarla da kalmamış tüm kelâmî meselelerin işleniş biçiminde sadece kelâmî yöntemlerin izlenilmesiyle yetinilmemiş, ayrıca felsefî yaklaşım gösterilmiştir. Yöntem farklılığı en çok dikkati çeken husus olmuştur. Nakille yetinen metoda ilâve olarak aklî verilerin kullanıldığı bir sistem geliştirilmiştir. Aklî veriler devamlı göz önünde bulundurulmuş, kelâmî meselelerin izahında akılcı öne sürülen bilgiler, her konuda işlerlik kazanmıştır. Kelâm-felsefe ilişkisi felsefenin Arapça'ya tercümesi sonrası üst seviyeye ulaşmışsa bunu

kelâmın felsefeleşmesi şeklinde algılamak mümkündür. Bu ilişki, İslâm tarihinde erken dönemlerden itibaren süregelenmiştir. Kelâm felsefî konularına değinme yanında, bazı yönleriyle eleştirmeyi de benimsemiştir. Aralarında konu benzerliğide görülmüştür, "Felsefe, ebedî saadetin elde edilmesi için beşer takatınca ilâha benzemektir."³⁰² Kelâm ise, "Mümkünlerin halleri, Allah'ın zâtı ve sıfatlarını inceleyen bir ilim, âhiret ve onunla ilgili ahvalden bahseden ilim, delillerden hareketle itikadî, şeri kaideleri bilmek"³⁰³ şeklinde tarifleri yapılmıştır. Hedef ebedî saadetin teminidir. Felsefede hikmet ve bilgeliği sevmek yönü ağırlık kazanmaktadır.³⁰⁴ Ayrıca felsefe Ahlâk ilmi (ethique), ilmi tedbîrî'l-menziel (economique), ilmi siyâseti'l-müdünede (politique) şâmidir.³⁰⁵ Kelâm ise bu alanları konu edinmemektedir. Felsefe insanın gerek dışa ait gerekse içe ait varlıklarının hakikatlerinde oldukları hal üzere bilinmesi olarak algılanmıştır.³⁰⁶ Selefiyye'nin tasvip etmediği kelâm ilmi felsefeyle sıkı ilişki kurmuş, Mu'tezile'nin elinde gelişmiş olan kelâmdır.³⁰⁷ Ehl-i sünnet kelâm ilminin tesisi ise Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin (324/936) üç kardeş meselesinde hocasıyla ihtilâf etmesinden sonraki döneme rastlamıştır.³⁰⁸ İlk dönemde meselâ imâmı Âzam'ın *Fıkhu'l-Ekber*'inde tafsilâta geçilmeksizin, en kısa yolla inanç belirlemesi yapılmıştır, muhaliflere cevap ve akaidin tesbiti için şfaat haktır, cennette Allah'ın görülmesi haktır demekle yetinmiştir.³⁰⁹ Bunun dışında, felsefî konulara girilmeden inancı savunduğu Âlim ve'l-Müteallim, Risâle ilâ Osman el-Bettî, *Fıkhu'l-Ebsat*, Vasiyyetü'l-Îmâm Ebî Hanîfe ilâ ashâbihî hiyne merida bi lüzûmi Tarîki Ehli's-sünne ve'l-cemâa bunlar arasındadır. Selef'ten bir kısım imamların Mu'tezile'yi eleştiren aleyhte ifadeleri nakledilmiştir.³¹⁰

302 Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 5. 169. Beyrut 1983.

303 Cürcânî, *a.g.e.*, 5. 185.

304 bk. Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, V. 12. İstanbul 1980.

305 bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, 2/1290, İstanbul 1943.

306 bk. Cavit Sunar, *Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe*. 5. 31, Ankara 1974.

307 Geniş bilgi için bk. Kemâleddin el-Beyâzî, *İşârâtü'l-Merâm*, s. 35, vd, Kahire 1949, Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhu'l-Ekber*. s. 2, vd., Beyrut 1979. Dr. İrfan Abdulhamîd, *Dırâsât fi'l-Fırak ve'l-Akâidi'l-İslâmiyye*, s. 125-9, Bağdat 1967.

308 bk. Ramazan b. Muhammed, *Hâşiyeli Akaid*, s. 21-2, İstanbul ts.

309 bk. İmâmı Âzam, *el-Fıkhu'l-Ekber*, Ali el-Kârî, *Şerhu Fıkhu'l-Ekber*'le birlikte baskım, s. 168-9, Beyrut 1979.

310 Örnekler için bk. Ebû Zehrâ, Şâfiî, s. 126, Ahmed b. Hanbel, s. 127, *Târîhu'l-Mezahibi'l-İslâmiyye*, 1/152. Beyrut ts.

Kelâm-felsefe münasebetlerinin başlaması Abbâsî Halifesi el-Me'mûn (218/833) devrinde en hızlı dönemini yaşayan tercüme hareketine borçludur. İslâm filozofu olarak anılan şahsiyetlerin yetişmesi ise, felsefenin müstakil olarak varlığının belirgin delilidir.³¹¹ Felsefî konular yanında kelâmî problemlere de ışık tutmuşlardır.³¹² Eş'arî'nin çizgisinde kelâma yaklaşıp, felsefî konular işleyenler arasında el-Bâkîllânî (413/1013), İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (478/1085), Gazzâlî (505/1111) ise zirvedir, İbn Hazm (456/1064) ise zâhirî çizgiyi devamlı korumuştur. Genelde, kelâmî eserler yazarlar, kitaplarında artık felsefî konulara yer vermişlerdir, Fahreddin er-Râzî, (606/1210) bunu sadece kelâmî eserlerinde değil tefsirinde de göstermiştir. Naklî deliller yanında, aklî yöntemlerden yararlanmak, Seyfeddin el-Âmidî (631/1233) ve Kâdî el-Beyzâvî'nin (685/1286) genel temayülü olmuştur. Zamanla kelâmla felsefenin içiçe işlendiği Teftâzânî (793/1390) *Şerhu'l-Akâid*, *Şerhu'l-Makâsid*, Adudüddin el-Îcî (756/1355) *Şerhu'l-Mevâkıf*'da belirgindir. Bunlarda kelâm felsefe birlikteliği görülür.

Felsefe, artık İslâm'ın toplumunda kelâmla birlikte yerini almıştır. Kelâmın, Allah, peygamber vahiy ve sem'îyyât gibi konulara ağırlık vermesi ise tabiidir. Kindî (252/866) ile başlayıp Fârâbî (339/950), İbn Sînâ (428/1037) ile vâkıa olarak bulunan İslâm felsefesi de toplumda yerini almıştır.

Kelâm, felsefeye zemin hazırlama ve toplumda yerleşmesi fonksiyonunu üslenmiştir. Bu arada Selefiye'nin görüşü önemli savunucularının elinde devam etmiştir. Bunlar İbn Teymiyye (728/1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350), İbnü'l-Vezîr (840/1436), Şevkânî (1250/1854) olarak sıranabilir. Bunlar içinde İbn Teymiyye'nin faaliyetleri daha şumullüdür. Gazzâlî, mantığı gerekli bir ilim olarak görmüş, zamanla ve özellikle Fahreddin er-Râzî (606/1210) ile kelâmla felsefe birbirinden ayrılmaz konuma gelmiştir. Kelâmî eserlerde felsefî konuların işlenmesi olağan olduğu kadar felsefî eserlerde de kelâmî problemlerin ele alınması ve felsefî açıdan açıklığa kavuşturulması olağan hale gelmiştir.³¹³ Kelâm-felsefe münasebetlerini ileri seviyede İslâm filozoflarında görmek müm-

311 Bunlar, Ebû'l-Hukemâ Ya'kûb b. İshak el-Kindî (252/866), İslâm filozofu Ebû Nasr el-Fârâbî (339/950) er-Reis Ebû Ali İbn Sînâ (428/1037).

312 bk. Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş*, s. 8, İstanbul 1972.

313 bk. Ebû Nasr el-Fârâbî, *Arâu Ehli'l-Medîneti'l-Fâzıla*, 1-175, Beyrut 1986.

kündür. Bunlar içinde İbn Sînâ'nın eserlerinde tafsilat görülmektedir.³¹⁴ Kelâmî problemleri kendi anlayış dünyası içinde işlemiştir. İhvân-ı Safâ'yı da felsefî ve siyasî bir cemaat olarak algılamak mürnkündür. Mensuplarının ileri gelenleri, gizli şekilde toplantılar düzenleyerek Yunan, İran ve Hint felsefesini incelemiş, kendilerine mahsus bir felsefe oluşturmuşlardır. Dinle Yunan felsefesini cemetme sonucu kemâlâtın gerçekleşeceği kanaatindedirler.³¹⁵ Allah'a giden yolun mahiyeti, İhvân-ı Safâ inançlarının izahı, imanın mahiyeti ve gerçek müminin hususiyetleri rûhânîler gibi konular onların ele aldıkları temel kelâmî meselelere sadece birer örnektir.³¹⁶ İbn Rüşd (595/1198) felsefenin anlaşılmasına büyük katkıda bulunması yanında Gazzâlî'nin hücum ettiği filozofları savunmuştur. Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-Felâsife* adlı eserine cevap olması için *Tehâfütü't-tehâfüt* adlı eserini yazmıştır. Ona göre felsefe ile din arasında uyumsuzluk yoktur. "*Faslü'l-Makâl fîmâ Beyne hikmeti ve's-şerâti mine'l-ittisal* ile *el-Keşf an menâhici'l-edille fî akaidi'l-mille* vb. eserlerini bunun için yazmıştır.³¹⁷

Daha önce Mu'tezile tarafından başlatılan kelâm felsefe ilişkisi, İslâm filozofları eliyle zirveye ulaşmıştır. Kelâmcıların ve özellikle Gazzâlî'nin felsefeyi tenkitleri İbn Rüşd'ün (595/1198) elinde cevaplandırılmış geçersizliği ortaya konmuştur. Dinle felsefenin birbirine muhalif olmadığı tezi ni işlemiştir.³¹⁸ İbn Rüşd'e göre müslümanların dışındakilerin ilimlerini almanın bir sakıncası bulunmamaktadır. "Eskilerin kitaplarındaki doğruyu alırız. Şayet yanlış varsa ona da uyarırız"³¹⁹ görüşünü savunur. Savunduğu temel prensip şudur: Fakih kıyas yapar. Burhan ilminin sahibinde kıyas yapması tabiidir. Fakihin yaptığı kıyas zannîdir. Ârifin yaptığı ise yakînîdir. Burhan varılmış bir sonuçtur. Dinin zâhirine muhalif olursa bu zâhir te'vil kurallar çerçevesinde te'vil edilir. Müslüman bunda şüphe etmez. Dinin lafızlarının hepsinin zâhirine hamledilmeyeceğinde müslümanlar icmâ etmiştir, yorumla hepsi de zâhirinden başka mânaya yorumlanamaz.³²⁰

314 bk. İbn Sînâ, *Şifâ*, bs. İbrahim Medkûr, thk. Said Zayid, 1/1-333, Kahire ts.

315 bk. İhvân-ı Safâ, *Resâilü İhvânı's-Safâ ve Hallâbi'l-Vefâ*, 5. 1/5, Beyrut trs.

316 bk. İhvân-ı Safâ, *a.g.e.*, 1/262-272.

317 bk. Ebû Zeyd eş-Şelebî, *Târîhu'l-hadarâti'l-İslâmiyye ve'l-fikri'l-İslâmi*, 5. 347. Kahire 1964.

318 İbn Rüşd, *Faslü'l-Makâl*, tahkik. Dr. Albert Nasri Nadir, mukaddime, 5. 12- 13. Beyrut 1980.

319 İbn Rüşd, *a.g.e.*, 32.

320 bk. İbn Rüşd, *a.g.e.*, 36.

Gazzâlî'nin (505/1111) filozofları tekfir ettiği konularda İbn Rüşd (595/1198) filozofları tekfir edilemeyeceği kanaatinde, Böylece kelâm-felsefe ilişkisinde ihtilâflı konularda kelâmcıların görüşlerini kabul etmez. Allah'ın cüz'iyatı bilmesi,³²¹ âlemin kıdemi³²² ve haşr konularında muhaliflerin görüşlerini reddeder. Aynı zamanda felsefe ile kelâmın uzlaşması, yaklaşması düşüncesine katkıda bulunur. Filozofların görüşlerini incelemeyi dinde vâcip derecesinde görür, Gazzâlî'ce dine muhalif görülen hususların gerçekte dine muhalif olmadığını savunur.³²³ Gazzâlî ise; temelde felsefeyi eleştirme metodunu devam ettirmiştir. *Makāsıdü'l-Felâsife* isimli eseriyle felsefeyi anlaşılır hale getirmiştir. *Tehâfütü'l-Felâsife*'si ile de tenkidini yapmıştır. İbn Rüşd ise onun ele aldığı ve tekfir sebebi olarak algıladığı konularda Gazzâlî'yi eleştirme ve görüşlerini cevaplandırmayı ana tema olarak almıştır.

Kelâm-felsefe ilişkilerinde felsefeden en fazla etkilenen Mu'tezile kelâmcıları, filozofların delillendirme yöntemini almışlardır, akılla nakli birleştirme akli nakilden öne alma mantıkî aklî delilleri ve kıyası akaidde delil seviyesinde tutma, aklî yöntemlerden azami derecede yararlanma metodu uygulamışlardır.³²⁴ Mu'tezile kelâmının felsefeyle ilişkisinin diğer ekollerinkinden çok daha ileri seviyede olduğu bilinmektedir.³²⁵ "Onlar gerçekten İslâm filozofudurlar. Çünkü İslâm akaidini aklî yöntemlerle inceledikleri bilinmektedir."³²⁶ Filozofların görüşleriyle Mu'tezile imamlarının görüşleri arasında benzerlik tesbit edilmektedir. Bir kısım Eş'arî imamları ise onları Kaderiyye olarak değerlendirmiş, haktan ayrılan fırka olarak tanıtmış görüşlerini reddetmiştir.³²⁷ Gazzâlî, yirmi meselede filozofları hatalı görürken, Mu'tezile'yi değil, İslâm filo-

321 İbn Rüşd, a. g. e, 39.

322 İbn Rüşd, a. g. e, 47.

323 bk. İbn Rüşd, *Faslü'l-Makâl ve'l-keşfan menâhici'l-edille*, 5. 20, 5. 40-156, Kahire 1935.

324 bk. Dr. Mahmûd Hafâcî, *Fi'l-Akâidetü'l-İslâmiyye*, Beyne's-Selefiyye ve'l-Mu'tezile Ard ve Nakd, 5. 45 vd, Kahire 1979.

325 İlişkilerin ileri seviyede olduğunu gösteren açık delil olarak Mu'tezile kaynaklarından bk. Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muhit bi't-Teklif*, 5. 1-421, Kahire ts.

326 Ebû Zehrâ, *Târîhu'l-Mezâhibu'l-İslâmiyye fi's-siyâseti ve'l-akâid*, 1/138, Lübnan ts.

327 bk. Ebû Mansûr Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-fırak*, Mezhepler Arasındaki Farklar, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, 5. 82, vd, Ankara 1991, İsfârânî, *et-Tabırr fi'd-dîn*, 5. 37, Kahire 1940, Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/43, Lübnan 1980.

zoflarını kasetmiştir.³²⁸ Tekfir edilen meselelerden âlemin kadimliğine zât itibariyle hadis zaman itibariyle kaşımındır. Cüz'iyâtı bilmez çünkü olaylar değişkendir. Olaylar değişince, ona ait bilginin ve bileninin de değişmesi lâzım gelir. Allah'ın cüz'iyatı bildiği farzedilse, onun zâtının değişmesi gerekir. Halbuki onun zâtı değişmez. Haşır ise cisimle değil, ruh-ladır. Âhiret hayatı rûhânîdir, şeklinde cevap verilmiştir, Gazzâlî'nin metodu şehristânî (548/1153), Fahreddin er-Râzî (606/1210), Âmidî (631/1233), Kâdî el-Beyzâvî (685/1286), Adudüddin el-Îcî (756/1355), Sa'deddin et-Teftâzânî (793/1390), Seyyid şerîf Cürcânî (816/1413), Celâleddin ed-Devvânî (908/1502) tarafından nakledilerek sürdürölmüştür, felsefî metot kelâmcılar tarafından belirli konularda tenkit edilmekle beraber, İslâm filozofları olarak bilinen Kindî (252/866), Fârâbî (339/950), İbn Sînâ (428/1037), İbn Rüşd (595/1198) tarafından felsefenin müdafası tavizsiz olarak devam ettirilmiştir. Orta bir görüş ise Tûsî tarafından ileri sürölmüştür. Ona göre ilâhî işlerin hakikatini idrakte ve benzeri hususlarda akıl müstakil hareket edemez. Allah'ın bildirmesiyle teyit edilen vahiy almış kimselerin teyidi bulunmaksızın, ihatasına güvenilemez."³²⁹ Ona göre, filozofların görüşlerinin tümünün reddi mümkün olmadığı gibi, tümünü İslâmî ölçüler içinde benimsemek de mümkün görölmemektedir. Felsefeyi tenkidin farklı bir diğer yönü de mantık kurallarına yapılmıştır. Her ne kadar İslâm düşünürleri bu konu üzerinde fazla durmamışsa da, es-Süyûtî³³⁰ ve İbn Teymiyye³³¹ orijinal eleştiriler getirmişler. Selef metodunun devam etmesi arzularını dile getirmişlerdir. Bu arada, pek çok İslâm bilgini, eleştiri yapmaksızın mantık kurallarını belirleyen eserler sunmuşlardır.³³² İbn Teymiyye (728/1328) mantığa ihtiyaç olmadığı kanaatindedir.³³³ Otuz yedi ciltlik *Fetâvâ*'sının IX. cildini bu konuya tahsis etmiştir. İbn el-Vezir (840/1436), aynı yöntemi takip etmiş Kur'an metoduyla yetinilmesini savunmuş, felsefî metoda ise Yunan metodu adını vererek dışlamıştır.³³⁴ Kur'an yönteminin alınıp, felsefî yönte-

328 İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlmî Kelâm*, 5. 91 , 94, Ankara 1981 , sayıyı yirmi dört meselede İslâm filozofları ile kelâmcıları ihtilâf ettiği hususlar olarak belirler.

329 Alâeddin et-Tûsî, *ez-Zâhira*, 1/270, Beyrut 1982.

330 bk. *Savnü'l-mantık ve'l-keâm an fenni'l-mantık ve'l-keâm*, 5. 220, Mekke, ts.

331 bk. İbn Teymiyye, *Mecmu'u'l-fetâvâ*, 5. 9/1 -326, Riyad 1398.

332 bk. Abdurrahman el-Meydânî, *Davâbitü'l-ma'rife*, şam 1975

333 İbn Teymiyye, *er-Red' ale'l-Mantıkıyyîn*, 5. 1, Lübnan, ts.

334 bk. İbnü'l-Vezîr, *Tercîhu esâlibi'l-Kur'an 'alâ esâlibi'l-Yûnân*, 5. 9, Lübnan 1984.

min reddini savunmuştur. tüm bu muhalefetlere rağmen, kelâm felsefe ilişkisi ilerleyerek devam etmiştir. Kur'an felsefesi şeklindeki değerlendirilmede, Kur'an'ın kavramlarının felsefesi yapılmış,³³⁵ siyasî ve fikri kelâmî ekollerin felsefesi bilgi felsefesi gibi içerik taşıyan eserler sunulmuştur.³³⁶ Akıl-nakil birlikteliği veya beraber çözüm üretme yolu benimsenmiştir. Halef döneminden itibaren, kelâm-felsefe ilişkileri devamlı müsbet yönde gelişme göstermiştir.

Tüm bunlar yapılırken felsefeyle münasebetlerde tenkit varlığını en belirgin şekilde Gazzâlî'de kendini göstermiştir. Gazzâlî, felsefeyi anlaşılır hale getirmekle kalmamış, aynı zamanda eleştirisini de yapmıştır. Konular tek tek ele alınmış ve hüküm verme yoluna gidilmiş. Böylece icâbiyat yanında kelâmcı açısından selbiyatında varlığı tesbit edilmiş, kelâmla felsefenin birlikte ele aldıkları bazı konularda aynı yargıya varmadıkları farklılık arz ettikleri belirlenmiştir. Gazzâlî'nin eleştirici gücü burada ortaya çıkmıştır.

Fakat aynı tekfir yöntemi devam ettirilmemiştir. Kelâmî kaynaklar, Gazzâlî'nin filozofları tekfir ettiği üç temel meseleyi ve Gazzâlî'nin görüşünü aktarmakla yetinmiştir. bazan de Fahreddin er-Râzî, Beyzâvî gibi şahsiyetlerde felsefeyi kullanım oranında artma görülmüştür. Âdeta Gazzâlî'nin tekfir hükmü nakledilen bilgi olmaktan öte geçmemiş, kelâm-felsefe münasebetlerinde herhangi bir eksilme olmamış, aynı hızla devam etmiştir. Âdeta Gazzâlî'nin fetvası sakındırma değil teşvik rolü üstlenmiştir. Yasağa karşı olan temayülde olduğu gibi Gazzâlî'ce sakıncalı görülen alan ilgi duyulan konular olmuştur. Kimse Gazzâlî tekfir etti diye felsefeyle meşguliyetten geri durmamıştır. Âdeta onun hükmü bir bilginin görüşü olma karakteri taşımıştır. Kimse bunu geliştirip felsefeden uzak durulmasını sağlama girişiminde bulunmamıştır. Selef ve Selefiye'nin Hanbelîler'in aleyhte çizgisinin devam etmesi ise bu alana bakış açılan göz önünde bulundurulduğunda olağandır. Gazzâlî'den sonra da Hanbelîler'de bir değişim söz konusu olmamıştır.

Kelâm felsefe birlikteliği müteahhirînden itibaren genel bir temayül olarak süre gelmiştir. Bu birliktelik engellenmemiş verilen kelâmî eserler bunun belirgin delili olmuştur. Ayrıca İslâm filozofları eleştiri aldıkları konularda devamlı kendilerini savunma sürecine girmişler. Gazzâlî'nin

335 bk. Abbas Mahmûd el-Akkâd, *el-Felsefetü'l-Kur'âniyye*, 5. 1-192, Beyrut 1981.

336 bk. Muhammed Bâkir es-Sadr, *Felsefetünâ*, 5. 1-392, Beyrut 1979.

tefkir hükmünü kabul etmedikleri gibi kendilerinin ele aldıkları konularda ictihad etmeye yetkili olduklarını savunmuşlardır, istikbalde kelâm-felsefe münasebetleri; geçmişte felsefe kelâmıla uyumunu sürdürdüğü gibi gelecekte de böyle olması beklenmektedir, Zira yine felsefî problemleri İslâmî ilimler içinde kelâm felsefeyle en fazla ilişkisi bulunan İslâmî ilim özelliğini taşımaktadır. Kelâm-felsefe münasebetlerinin ilk döneminde en önemli ilişki Gazzâlî ve İbn Rüşd arasında görülmektedir.

İslâm önce Mekke'de ortaya çıkıp daha sonra Medine'de varlığını tüm dünyaya ilân ettiğinde sadece putperest çevreyle ilişki kurulmuştu. Şudutları ilerlediğinde çevresindeki çeşitli akımlar, dinler ve felsefî görüşlerle karşılaşmıştır. İslâm'dan önce Yunan felsefesi akademi ve liseleriyle varlığını asırlarca sürdürmüş; İskenderiye, Antakya, Nusaybin, Cündişâpûr ve Bombay'a kadar uzanan bir alanda medreseleri yoluyla güçlü bir şekilde asırlarca varolagelmıştır. İslâm'la ilişkilerinde farklı görüşlerin bulunması ise olağandı. Bir zamanlar mantık öğrenmek zındıklık olarak algılanmıştır. Selef ve Selefîyye bu alanı aynı tarz olarak tasavvur etmişlerdir. Te'vil etmeksizin nasların kabul edilmesi esas olmuştur. Mu'tezile kendi yaklaşımı ve izah tarzlarıyla en üst seviyede uyum sağlayan ekol olmuştur. Halef ise kendi bakış açısından te'viller yapmış naslara sahih ve mâkul yöntemler sunmuştur.

Kelâm-felsefe ilişkilerini aynı zamanda Batı ile münasebetler olarak algılamakta mümkündür. Müslümanlar kendi inanç dünyalarının dışındaki kimselerle başlangıçtan itibaren ilişki içinde bulunmuşlardır. Önce sadece Araplar'la ilişki kurulurken Habeşistan'a hicret sonucunda hıristiyanlarla alâka kurulmuş, birlikte uyum içinde hayatı sürdürmek mümkün olmuştur. Medine'ye hicret gerçekleştiğinde ise, putperestler ve Ehl-i kitabın yahudi ve hıristiyan kesimiyle münasebet kurulmuştur. Fetihler sonunda müslümanlar felsefenin yaygın olduğu bölgelere kadar ulaşmışlardır. Daha önce felsefe Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi dinlerle çok sıkı ilişki içinde olmuştur. İslâm-felsefe ilişkileri ise bir anda gerçekleşmiş değildir. Önce komşuluk ilişkileri, ardından fikir teatileri daha sonra mütercimler eliyle Arapça'ya tercümelerin gerçekleşmesi vb. şeklinde safhalar geçirerek olmuştur. Önce tıp ve benzeri alanlarla ilgili eserler tercüme edilmiş, daha sonra felsefe ve mantık kitaplarının tercümesi suretiyle felsefe ile müslümanların ilişkisi üst seviyeye ulaşmıştır. Şunda yönetimin, gayri müslim mütercimlerin ve dönemin Mu'tezile öncülerinin katkısı söz konusudur.

Vahyin anlaşılmasında akıl en önemli yerde durmaktadır. Akıl izahların yapılması tabiidir. İslâm filozoflarının felsefeyi temel kaynak kabul edip nassı buna uydurma faaliyeti sürdürdükleri ithamı sürmektedir. Kelâm ise akıl ve nakli birlikte değerlendirerek uyum sağlama görevi üstlenebilir.

Saygı ve selâmlar.

Başkan: Efendim İsa Yüceer kardeşimize teşekkür ediyoruz. Özellikle kelâm-hadis münasebetleri, kelâm-tasavvuf münasebetleri, kelâm-dinler tarihi münasebetleri, kelâm-modern düşünce münasebetleri ve kelâmın mezhepler tarihi münasebetleri yanında kelâm-felsefe münasebetlerine de İsa Bey kısaca değindiler.

Ben öncelikle Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm Anabilim Dalı'nda takip edilen yüksek lisans ve doktora programlarında okuttuğumuz dersler hakkında kısa bilgi vermek istiyorum.

Yüksek Lisansta Okutulan Dersler

1. Klasik kelâm metinleri, I-II, 4+2.
2. Modern çağın inanç problemleri, I-II, 2+2.
3. Din psikolojisi, 2.
4. Kelâm-tasavvuf münasebeti, 2.
5. Din felsefesi, 2.
6. Çağdaş itikadî akımlar, 2.
7. İslâm hukuk metodolojisi, 2.
8. Araştırma yöntemleri, 2.
9. Kelâm kaynakları, I-II, 2+2.
10. Sistematik kelâm, 2.
11. Felsefeye giriş, 2.
12. Seminer, I-II.

Doktorada Okutulan Dersler

1. Mukayeseli kelâm konuları, I-II, 4+4.
2. Modern çağın inanç problemleri, I-II, 2+2.
3. Modern kelâm çalışmaları, I-II, 2+2.

4. Çağdaş felsefe akımları, 2.
5. Kitâb-ı mukaddes tetkikleri, I-II, 2+2.
6. Seminer, I-II.

Bunun dışında tez konularını verirken iki mülâhaza göz önünde tutulmaktadır: Bunlar ya dokümanter mahiyette olmaktadır ki müteakip çalışmalara malzeme temin edecek, kaynak tesbit edecek mahiyettedir ya da günümüz inanç problemleri ile ilgili bir meseleye çözüm getirecek mahiyettedir. Bu muhtevayı yansıtan tez başlıkları önerileri sizlere dağıtılmış olup, bu konular katkılarınızla daha da zenginleşecektir.

Aramızdaki iletişimi sağlamak ve yürütmekte olduğumuz çalışmalarından haberdar olmak amacıyla Doç. Dr. Abdürrahim Güzel Bey hazırlamış olduğu forum hakkında bilgi verecek ve söz konusu form yazılarak sizlere iletilecektir.

Abdürrahim Güzel: Bana bu görev tevdi edilmişti. Bir taslak hazırladım. Bu formu tahtaya çizerek açıklamak istiyorum.